

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra hispanistiky

Bakalářská práce

Alena Minaříková

Absurdní realita štětcem a perem

aneb

Interpretace výtvarného umění v díle Julia Cortáзара

Absurd reality through strokes and letters: interpretation of art in Julio

Cortázar's works

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Anežka Charvátová

Poděkování

Vřelé díky PhDr. Anežce Charvátové za inspiraci, odbornou pomoc a podnětné připomínky, které mi během práce poskytovala. Zároveň bych jí chtěla poděkovat za ochotné poskytnutí vlastních knižních publikací.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 31. července 2014

.....

Alena Minaříková

Klíčová slova (česky)

Julio Cortázar, výtvarné umění, povídky, literární rozbor

Klíčová slova (anglicky):

Julio Cortázar, fine art, short stories, literary analysis

Abstrakt (česky)

Argentinský spisovatel Julio Cortázar ve své sbírce povídek Příběhy o kronopech a fámech obsáhl s notnou dávkou nadsázky humoru a originality řadu témat všedního života v nevšedních souvislostech a ještě méně očekávatelných podáních. Jedním z těchto překvapivých náhledů je až absurdní interpretace výtvarných námětů uměleckých děl v povídce Návod na pochopení tří slavných obrazů. Ve své práci se zaměřím na srovnání vědeckých prací, vztahujících se k zmíněným dílům a pohledu autora povídky. Pokusím se postihnout, do jaké míry se dotýká surrealismu a groteskního nahlédnutí a do jaké míry jde o vyjádření jeho skutečného pohledu na vědecký obor, který se snaží o systematizaci svobodného umění.

Následně nahlédneme i na jeho další díla a povídky. Nápadná obrazotvornost vybízí k zamyšlení, zda se autor při psaní inspiroval pohledem na nějaký konkrétní obraz, či mohl svými originálními nápady a nevšedním pohledem na svět podnítil vznik určité malby. Pro ilustraci uvedu několik prací, které s literárním podkladem nápadně spojují shodné rysy, a srovnám okolnosti vzniku.

Závěrem práce shrnu roli výtvarného umění v životě a literárním působení Julia Cortázara

Abstract (in English):

Argentine writer Julio Cortázar in his collection of short stories named *Historias de cronopios y de famas* described with his original attitude and unique sense of humour many topics of mere life in very special context and in a very special way. One of these unexpectable views is slightly absurd interpretation of three artworks in a short story “Instrucciones para entender tres pinturas famosas”. I am going to focus on comparison of existing scientific works describing the

mentioned artworks and the point of view of Julio Cortázar. I would like to draw the line between simple surrealist grotesque play and the expression of writer's own attitude towards to scientific discipline trying to systematize such an open and changeable field as art.

Subsequently we are going to have a look at his works in general. The significant imagination is making us wonder if the writer had been inspired by some concrete painting or he could have stimulate with his extraordinary ideas some artist in creation of a work of art. For sample I am going to name some paintings that are connected with the Cortázar's text in certain ways.

In conclusion I am planning to summarize the role of art the writing and personal life of this irreplaceable author.

OBSAH

1.	ÚVOD	8
2.	ŽIVOT A DÍLO – JULIO CORTÁZAR	9
3.	VÝTVARNÉ UMĚNÍ VE TVORBĚ I V OSOBNÍM ŽIVOTĚ SPISOVATELE.....	11
3.1	VZÁJEMNÉ DOTEKY VIZUÁLNÍHO UMĚNÍ A LITERATURY	11
3.1.1	Povídka „Orientación de los gatos“	11
3.1.2	Povídka „Grafiti“	12
3.1.3	Kniha Territorios	13
3.2	UKÁZKY ZE SOUKROMÉ KORESPONDENCE.....	15
3.3	IMAGINACE.....	17
4.	CORTÁZARŮV NÁVOD NA POCHOPENÍ TŘÍ SLAVNÝCH OBRAZŮ	19
4.1	TIZIAN – LÁSKA NEBESKÁ A LÁSKA POZEMSKÁ	19
4.1.1	Odborný pohled.....	20
4.1.2	Umělecká interpretace	21
4.1.3	Srovnání	22
4.2	RAFAEL SANTI – DÁMA S JEDNOROŽCEM	23
4.2.1	Odborný pohled.....	23
4.2.2	Cortázarova umělecká interpretace.....	24
4.2.3	Srovnání	26
4.3	HANS HOLBEIN MLADŠÍ – PORTRÉT JINDŘICHA VIII	27
4.3.1	Odborný pohled.....	27
4.3.2	Umělecká interpretace (Cortázar)	28
4.3.3	Srovnání	30
5.	SURREALISTICKÁ INSPIRACE	31
6.	ZÁVĚR.....	34
7.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....	35
8.	SEZNAM OBRÁZKŮ:	37

1. Úvod

Dílo Julio Cortáзара se nepřehlédnutelně vymyká, ať už neustále překvapující formou, či barvitým obsahem. Proto je pro mě zajímavou výzvou hlubší studium jeho díla a současně názorů jiných odborníků. Ve své bakalářské práci se po stručné charakteristice autorského stylu tohoto originálního spisovatele zaměřím na roli výtvarného umění v jeho díle a osobní kulturní percepci. Vyberu několik slavných výtvarných děl, kterým se spisovatel významně věnoval a přeložím z originálu odborný rozbor i ten spisovatelův.

Dalším důvodem, proč Cortázarova tvorba udělala permanentním fixem črty v mysli řady čtenářů, je prolínání vícero uměleckých disciplín. Vedle výtvarného umění je to například fenomén argentinského tanga. Vzhledem k národnosti spisovatele je téměř nemyslitelné, že by jeho dílo zůstalo zcela nezasaženo touto vášní. A jelikož ani já nezůstala zcela nezasažena onou vášní, dobře rozumím této emoci, která dotváří bohatou mozaiku Cortázarova stylu.

Pro snazší přehlednost uvedu vždy syntézu odborných výkladů konkrétních obrazů, následně zestručním verzi od Julia Cortáзара a oba náhledy srovnám. Na závěr se pokusím o zobecnění těchto přístupů s ohledem na můj osobní názor.

2. Život a dílo – Julio Cortázar

Osobnost spisovatele Julia Cortázara je těžké charakterizovat podle běžných kategorií a kritérií. Při každém pokusu o jeho zařazení se vždy vyskytuje jakési „ale“. Například původem byl Argentinec, ovšem jeho kulturní domovinou představovala Evropa a to především Francie. Narodil se v Belgii roku 1914, kde se svými rodiči žil více než pět let. Poté se rodina vrátila do své vlasti Argentiny. Julio úspěšně absolvoval studia v Buenos Aires, a jelikož vždy tíhl ke kultuře západní Evropy, stal se kantorem francouzské literatury na Univerzitě v Mendose. Právě tato francouzská linka v jeho autorském stylu je tím výrazným osobitým prvkem, který jej odlišuje od všech ostatních hispanoamerických autorů. Po nastolení Perónovské diktatury se Julio vydal do Paříže a zanedlouho se rozhodl zůstat v této metropoli natrvalo. Jeho dílo poznamenala celá šíře vývojových a uměleckých proudů, od surrealismu, přes existencialismus, nový román až po patafyzický dadaismus. Spisovatel zdomácněl v Paříži natolik, že mu prezident Mitterand udělil francouzské občanství. V zemích galských se zakořenila i Cortázarova tvorba a je dnes významnou součástí literárního kulturního dědictví.

Původem argentinský spisovatel vytvořil vlastní styl někde na pomezí hispanoamerické a západoevropské literatury. V rámci velmi různorodého a osobitého kulturního prostředí Latinské Ameriky se argentinská generace spisovatelů XX. století vymyká mimo jiné tím, že ji nelze přiřadit k magickému realismu. Jorge Luis Borges, Ernesto Sabado, Julio Cortázar a další nevyužívají k interpretaci současných či obecných témat etnických mýtů, jak je pro magický realismus typické, naopak se opírají o avantgardní či postavantgardní evropský (a v případě Cortázara konkrétně především francouzský) pohled na skutečnost a ten aplikují na soudobou realitu. Za pozornost také stojí fakt, že v Cortázarově díle najdeme mnoho odkazů k jiným umělcům, žádný z nich není latinoameričan. Naopak v jeho nejslavnějším díle Rayuela nacházíme celou řadu představitelů francouzského surrealismu. Na druhou stranu autor se necítí být surrealistou, a v samotném díle podává protiargumenty.

No se trata de una empresa de liberación verbal —dijo Etienne—. Los surrealistas creyeron que el verdadero lenguaje y la

verdadera realidad estaban censurados y relegados por la estructura racionalista y burguesa del occidente. Tenían razón, como lo sabe cualquier poeta, pero ... Los surrealistas se colgaron de las palabras en vez de despegarse brutalmente de ellas, como quisiera hacer Morelli desde la palabra misma. Fanáticos del verbo en estado puro, pitonisos frenéticos, aceptaron cualquier cosa mientras no pareciera excesivamente gramatical... (Cortázar, Rayuela, 2004, str. 462)¹

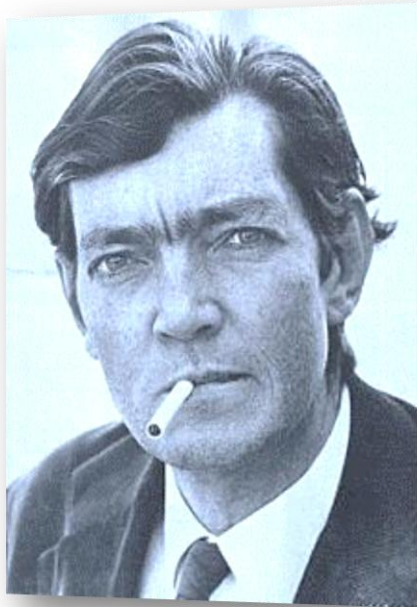
český překlad:

„Tady nejde o osvobození slova“ řekl Etienne. „Surrealisté prohlašovali, že opravdový jazyk a opravdová skutečnost jsou utiskovány a odsouvány do pozadí rozumářskou a měšťáckou kulturou Západu. Měli pravdu, to ví každý básník, ale... Surrealisté ulpívali na slovech, místo aby se s nimi rázně rozešli, jako to chce udělat Morelli se slovy vůbec. Byli vášnivě zaujati pro slovo v čisté podobě a pro nejrůznější věštby, a proto přijímali cokoli, co nevyznívalo příliš gramaticky... (Cortázar, Nebe peklo ráj, 1963, 2001 , str. 469)

Cortázar se zdráhal být zařazen mezi surrealisty. Podle něj se řada z nich nedostala dál než k obyčejným hrám se syntaktickou stavbou, on se snaží docílit efektu prolomení bariér racionálního myšlení

¹ (Cortázar, Rayuela, 2004, str. 462)

3. Výtvarné umění ve tvorbě i v osobním životě spisovatele

Julio Cortázar 1

3.1 *Vzájemné doteky vizuálního umění a literatury*

Z mnoha děl Julia Cortázara je patrné, že výtvarné umění sehrává významnou roli v jeho vnitřním světě a zásadně jej obohacuje. Autorův projev se díky tomu jeví komplexní, rozšířený o estetické a kulturní vjemy, a podporuje tak obrazotvornost vyprávění. V povídkové sbírce *Queremos tanto a Glenda* (1980 čes. *Tolik milujeme Glendu*, 2007) mě zaujaly zejména dvě vyprávění, ve kterých malby jsou klíčem k emocím.

3.1.1 Povídka „Orientación de los gatos“

První z nich je „Orientación de los gatos“, kde popisuje svou niternou záhadu dvou párů tajemných očí, které jej denně pozorují, ale i přes takovou blízkost snad nikdy nedokáže do nich proniknout zcela. Obě tyto bytosti mají něco společného, co se mu ani po letech nedaří zcela odkrýt. Jedny z těch tajuplných očí patří jeho kocourovi, druhé jeho milované ženě. Je fascinován tisíci nepoznanými proměnami a příběhy, které se skrývají v očích jeho manželky. Jak hluboká a zároveň neuchopitelná je její duše, pochopil až v galeriích. S oblibou

s ní navštěvoval mnohé výstavy, ovšem zatímco jeho partnerka se nořila do obrazů na stěnách, on procházel nenápadně galerií a tiše pozoroval Ji, jak se malby odrážejí v jejím nitru. Jak se její tvář mění, aniž by sama tušila ty drobné nuance. K zachycení tak mlhavých dojmů musí autor nejen být schopen porozumět výtvarnému jazyku umělce, ale také být natolik empatický, aby pochopil, jak díla působí na jeho ženu.

3.1.2 Povídka „Grafiti“

Druhá z povídek, které bych chtěla zde uvést jako příklad, nese název „Grafiti“. Už samotný fakt, že byla věnována umělci Antoni Tàpies, nám napovídá, že námětem příběhu bude výtvarný projev ve své abstraktnosti a všehpřekračující nahodilosti. Hlavní hrdina ilegálně po sobě zanechává podpisy ve formě kreseb na stěnách. K jeho překvapení ovšem kresby nehledě na oficiální zákaz a tím i nevyhnutelné nebezpečí někdo začne doplňovat vlastními výtvary. Linie naznačují, že autorkou je nejspíše žena, a protagonista chápe její projev nejen jako politické vyjádření nesouhlasu s režimem, ale také jako náznak jisté náklonnosti. V představách si vytváří obraz neznámé umělkyně a postupně se ponořuje do platonické lásky. Soustředí se pouze na svou pouliční tvorbu a na to, kdy se vedle jeho bezeslovných výpovědí objeví vzkaz od jeho vysněné. Doufá, že jednou svou spřízněnou malířku přistihne při jejím obrazovém vyznání. Malířovy naděje zůstanou nevyplněny. Po dramatických událostech dostane múza a autorka v jedné osobě strach a rozhodne se kontakt ukončit. Nezvučně křičící vzkaz, dopis na rozloučenou v barvách spisovatel vyličil takto:

... Te acercaste con algo que era sed y horror al mismo tiempo, viste el óvalo naranja y las manchas violetas de donde parecía saltar una cara tumefacta, un ojo colgando, una boca aplastada a puñetazos. Ya sé, ya sé ¿pero qué otra cosa hubiera podido dibujarte? ¿Qué mensaje hubiera tenido sentido ahora? De alguna manera tenía que decirte adiós y a la vez pedirte que siguieras. ...

(Cortázar, Queremos tanto a Glenda, 1980)²

² (Cortázar, Queremos tanto a Glenda, 1980)

český překlad:

... Jakoby žíznící a vyděšený zároveň jsi se přiblížil a spatřil oranžový ovál s fialovými skvrnami, ze kterých zdánlivě vystupovala opuchlá tvář, vysící oko a údery nateklá ústa. Vím, chápu, ale co jiného ti mohla nakreslit? Jaká zpráva by v té chvíli dávala smysl? Musela ti nějak dát sbohem a přitom tě požádat, abys v tom pokračoval. ...

Barvitost, s jakou spisovatel vypořádává jejich komunikaci, vytváří intimní drama na stěnách a dokáže čtenáři obohatit každodenní pohled na ulici. Po přečtení povídky „Grafiti“ ve mně mnohá zdánlivě obyčejná pomalovaná zeď evokuje romantický příběh, co zůstává ve fantazii.

3.1.3 Kniha Territorios

Na konci sedmdesátých let Julio Cortázar vzdal hold sedmnácti svým oblíbeným umělcům v knize *Territorios* (1978), kde spojuje různorodé literární styly i rozličná prostředí, aby demonstroval, že jediným možným útočištěm pro kreativní mysl je svoboda. K tématu malby se vyjádřil slovy:

Pintura

Acerca de las dificultades para escuchar la pintura

Yo pediría que el título fuera entendido literalmente, porque en el vasto y más bien fácil campo de las correspondencias todo el mundo está al tanto de la melodía del trazo de Botticelli o de los esfumados acordes de Claude Monet. Aquí aludo a algo concreto a la dificultad real que me plantea la pintura cuando con todo derecho procuro escucharla, partiendo del principio recíproco de que la música, como la de Orfeo en el soneto de Rilke, nos dibuja sin esfuerzo un árbol en el oído. Así, mientras vuelvo a la

improvisación de Charlie Parker en *Out of Nowhere*, veo distintamente las pinceladas que traza la melodía, y el resultado es un gran ventanal naranja en que pequeñas nubes van y vienen como globos, una especie de Magritte pero a los saltos, dése usted cuenta.

Frente a esa translación nada abstrusa, ¿por qué hasta hoy no he escuchado un dibujo o una pintura? ... (Cortázar, 1992, str. 78³)

český překlad:

Malířství

O překážkách naslouchání malbě

Rád bych, aby název byl chápán doslovně, jelikož v tomto širokém a spíše přístupném poli souvislostí všichni znají melodie tahů Botticelliho či mlhavé akordy Clauda Moneta. Poukazují na cosi konkrétního, na skutečnou překážku, před kterou mě malba staví, když se jí pokouším naslouchat, vycházejíc z principu vzájemnosti podle kterého nám hudba, jako ta Orfeova v Rilkově sonetu, s lehkostí kreslí strom v našem sluchu. Tak vidím, vrací se k improvizaci Charlieho Parketa v *Out of Nowhere*, zřetelně tahy štětcem, které nastiňují melodii a výsledkem je veliké oranžové okno, ve kterém malé obláčky přicházejí a odcházejí jako balóny, trochu jako Margitte...

Přínos Julia Cortáзара pro obrazotvornost čtenářů a svět výtvarného umění celkově chtěli zdůraznit také majitelé restaurace a neformálního centra Hispánské kultury v Praze „La casa Blú“, a proto pojmenovali přidruženou galerii právě po tomto spisovateli. V jeho knize *Rayuela* (1963, čes. *Nebe, peklo, ráj* 1972), která patří mezi nejčtenější romány světa, dokonce v jedné z „Postradatelných kapitol“

³ Cortázar, 1992, str. 78

vytvořil fiktivního malíře. Navíc odkazuje na řadu skutečných děl autorů, jako je Joan Miró, Piet Mondrian, Paul Klee, Rembrandt.

3.2 Ukázky ze soukromé korespondence

Dokladem, že galerie byly pro spisovatele častým útočištěm duše je například část dopisu příteli Paco Porría, který mu Cortázar napsal při své návštěvě Paříže začátkem ledna roku 1964.

Galerías

...Yo me paseo por la orilla derecha, en la zona de la Place Notre Dame de Victoires. Por ahí vivió y murió Lautréamont, y es casi increíble que algunas calles, algunos cafés, y sobre todo las galerías cubiertas conserven hasta ese punto su presencia. La Galerie Vivienne, por ejemplo está tal cual pudo conocerla él en 1870. No han tocado nada, tiene sus estucos de mal gusto, sus librerías de viejo cubiertas de moho, sus vagos zaguanes donde empiezan escaleras cuyo final es imprevisible, y en todo caso negro y siempre un poco aterrador. He estado revelando mucho al Conde y siempre termino tomándome el metro y dando vueltas por su barrio...

De una carta a Paco Porría, 5 de enero de 1964

(Garriga, 2014⁴)

český překlad:

Galerie

...Procházím se po pravém břehu, okolo Place Notre Dame de Victorires. Tam, kde žil a zemřel Lautréamont a je až neuvěřitelné, že některé ulice, kavárny a především galerie v

⁴ Cortázar, Garriga, 2014

pasážích si zakonzervovaly až dosud jeho přítomnost. Například galerie Vivienne vypadá pořád přesně tak, jak ji asi znal on v roce 1870. Nesáhli na nic, pořád tam jsou nevkusné štuky, staříčké knihy pokryté plísní prázdné předsíně, kde začínají schodiště vedoucí bůhví kam. Hodně jsem pátral po Conde de Lautréamont y vždycky nakonec sednu na metro a procházím se jeho čtvrtí...

Z dopisu Pacu Porría, 5 ledna roku 1964

Jeho vnímavost a citlivost se projevuje v detailech, kterých si v galerii všímá. Coby vášnivý obdivovatel umění vlastnil permanentní vstupenku do Centre Pompidou. O svém nadšení se zmiňuje v dopise svým přátelům , napsaným v létě roku 1954:

Habría que escribir alguna vez sobre el maravilloso campo de batalla espiritual que es una sala de museo, las líneas de fuera que emanan de cada obra y gravitan sobre todas las otras, y los sutiles cambios que experimentamos un cuadro o una estatua si se lo retira de un lugar para ponerlo en otro. Los cambios, bien lo sé, están en nosotros, pero en el fondo es lo mismo, ya que los proyectamos a la obra, y hoy Donatello me parece más hondo de lo que puede parecerme mañana (si soy honesto y no me dejo guiar por las tres estrellitas de la Guía), y hay días en que el Perugino me resulta trivial (porque acabo de asomarme a la misteriosa profundidad de Van der Goes), pero hay otros en que la gracia dorada de sus figuras me revela una dimensión donde la profundidad deja de ser importante, y en cambio vale por otras cosas.

**De una casta a Fredi Guthmann y Natacha
Czernichowska, 30 de junio de 1954⁵**

český překlad:

Bylo by třeba někdy napsat o tom úžasném duševním bitevním poli, kterým je muzejní sál, vnější kontury, které vyvěrají za každého díla a doléhají na všechna ostatní a ty jemné rozdíly, které vnímáme, když se nějaký obraz nebo socha přesunou z místa na místo. Vím dobře, že jsou to rozdíly v nás samotných, ale v zásadě jde o to samé, však si je promítáme do díla a dnes mi Donatello přijde hlubší, než mi může připadat zítra (mám-li být upřímný a neřídít se třemi hvězdičkami v Průvodci), a jsou dny, kdy mi Perugino připadá triviální (protože jsem právě nahlédl do tajemných hlubin Van der Goese), a jiné, ve kterých mi zlatý půvab jeho postav odhaluje rozměr, ve kterém hloubka přestává být důležitou, zato přináší něco nového.

Z dopisu Fredi Guthmannovi a Natache Czernichowské,
30. června roku 1954

3.3 Imaginace

Je zřejmé, že malbu nevnímá pouze jako vizuální podnět. Zapojuje celou šíři smyslů, vnímá akordy tvarů, můžeme tedy mluvit o synestezii. Nejsilnější zážitky totiž zasahují více smyslů najednou. Je to také spolehlivá učební metoda. Dokážeme-li studijní látku přenést do roviny sluchové, vizuální a hmatatelné, výrazně tím zvyšujeme pravděpodobnost uložení informace do dlouhodobé paměti. Taková zkušenost se stane součástí nás a jsme schopni ji také aktivně aplikovat. Domnívám se, že s percepcí umění tomu není jinak. Pokud totiž dané dílo hluboce procítíme a přeneseme do různých rovin našeho vnímání, stane se součástí naší osobnosti.

⁵ Cortázar, os. korespondence 1954

Imaginace je klíčovým rysem hispanoamerické literatury. Podle profesorky Anny Houskové umělci slova Hispánské Ameriky, mezi které řadí i Julia Cortázara, neustále zdůrazňují obrazotvornost jako bránu pro neodhalené možnosti světa. Obraz se stává pronikavější než pojem a dává vyniknout skutečnostem skrytým v jazyce. V národech, které neustále bojují o svou identitu má imaginace zásadní kulturotvorný význam a spoluvytváří jejich osobitost. (Housková, 1998)

Samozřejmě synestezie v literatuře se zde neobjevuje poprvé a je pravděpodobné, že Julio Cortázar byl ovlivněn modernisty. Jako ikonického zástupce této literární techniky bych uvedla Rubéna Daría a jeho báseň „Sinfonía en gris mayor“ (v překladu Symfonie v šedé dur). Synestezie se projevuje už v samotném názvu. Každá sloka vyvolává velmi konkrétní vjemy. Jako bychom cítili vlhkou páru, tabákový dým, sluneční paprsky, slyšeli moře, dojmy, které snad každý z nás má uložené v paměti a stačí zahrát na jemný akord vůně či chuti a přeneseme se do daného okamžiku živěji, než kdy Imax dokáže. Právě smyslová barvitost naplňuje čtenářův výsledný zážitek. Nečte verše, ale přímo se noří do slov. Přesně uchvácení diváka dosahuje Julio Cortázar ve své próze. Jakoby stránky knihy nasákly cigaretovým kouřem a vyhřály se na argentinském slunci.

4. Cortázarův Návod na pochopení tří slavných obrazů

Dokladem, že v oblasti výtvarného umění se pohyboval se zájmem a zápalem odborníka, je povídka ze sbírky *Historias de cronopios y de famas* (19.., čes. *Příběhy o kronopech a fámech*, 2003), která spadá do kategorie absurdních návodů (v originále *Manual de instrucciones*). Vedle zdánlivě banálních záležitostí, jako je „Instrucciones para llorar“ (Návod k pláči) či „Instrucciones – ejemplos sobre la forma de tener miedo“ (Jak mít strach) najdeme i mnohem komplikovanější záležitosti, které samy o sobě vzbuzují ve společnosti mnoho rozpaků, ku příkladu kondolence, či interpretace umění. Povídka „Instrucciones para entender tres pinturas famosas“ (Návod na pochopení tří slavných obrazů) se na první pohled může zdát zcela absurdní procházkou volnými asociacemi okolo tří konkrétních známých maleb. Styl formulací však nápadně evokuje texty odborných analýz, které bývají nezřídka natolik interpretačně bohaté a výrazově vzosné, že se mnohý nepoučený návštěvník galerie cítí definitivně ztracen a vrátí se k dílům Walta Disneyho. Lákala mě myšlenka srovnat reálné vědecké interpretace a originální pohled argentinského spisovatele Cortázara.

4.1 Tizian – Lásky nebeská a lásky pozemská

Tizian 1

4.1.1 Odborný pohled

Renesanční malíř Tizian (1488 – 1580) ztvárnil tehdejší pojetí lásky ve své dnes světoznámé malbě *Láska nebeská a láska pozemská* (1514 - Amor sacro e amor profano), která se v současnosti nachází v galerii Borghese v Římě.

Jde o velmi kontroverzní obraz, který ještě čtyřicet let po svém vzniku vzbuzoval plamenné debaty nejen v odborných kruzích. Divák však na první pohled žádnou mnohoznačnost či rozporuplnost nevidí. Naopak, dílo se zdá velmi jasné a čistě realisticky ztvárněné.

Výjev nám představuje dvě na první pohled stejné ženy, přesto zásadně odlišné. Jedna oblečena v honosné roucho, sedící na okraji kamenné studny je symbolem duchovní křesťanské lásky. Spolu s vírou a nadějí tvoří láska k Bohu trojici teologických ctností. Naproti tomu odhalené tělo druhé ženy ležérně se opírající o okraj studny poukazuje na smyslnost lásky tělesné. Mezi těmito dvěma postavami se nachází Cupid – Amorek - bůžek lásky. Ano, je to ta dětská postava, natahující ruku do studny. Nenechme se zmást nenápadným zjevem, jemný stín nám částečně skrývá jeho křídla. Při bližším pozorování si všimneme, že i pozadí obrazu je jakoby rozdělené na dvě poloviny a stojí ve vzájemném kontrastu. Zatímco v levé části se mezi hustým tmným porostem objevuje bohatě rozvinutá osada, jíž dominuje hrad, v pravé polovině se můžeme kochat idylickou pastorální krajinou, volnou a prosluněnou.

Zjišťujeme, že Tizian rozvrhl mezi oběma elementy kontrasty, ale zároveň je propojil shodnými prvky. O jednotlivých symbolech bychom našli řadu výkladů, ale ani v současné době nejsou všechny detaily díla zcela objasněny a stále vybízí milovníky umění k pátrání po skrytých významech.

4.1.2 Umělecká interpretace

Interpretace v podání Julia Cortázara vyznívá poněkud kriticky:

El amor sagrado y el amor profano

por Tiziano

Esta detestable pintura representa un velorio a orillas del Jordán. Pocas veces la tropeza de un pintor pudo aludir con más abyección a las esperanzas del mundo en un Mesías que brilla por su ausencia; ausente del cuadro que es el mundo, brilla horriblemente en el obsceno bostezo del sarcófago de mármol, mientras el ángel encargado de proclamar la resurrección de su carne patibularia espera inobjetable que se cumplan los signos. No será necesario explicar que el ángel es la figura desnuda, prostituyéndose en su gordura maravillosa, y es que se ha disfrazado de Magdalena, irrisión de irrisiones a la hora en que la verdadera Magdalena avanza por el camino (donde en cambio crece la venenosa blasfemia de dos conejos).

El niño que mete la mano en el sarcófago es Lutero, o sea el Diablo. De la figura vestida se ha dicho que representa la Gloria en el momento de anunciar que todas las ambiciones humanas caben en una jofaina; pero está mal pintada y mueve a pensar en un artificio de jazmines o un relámpago de sémola. (Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000)⁶

český překlad:

Tento odpudivý obraz představuje bdění u mrtvého na březích Jordánu. Jen zřídka se neobratnost malíře hanebněji dovolávala naděje, jakou svět vkládá v Mesiáše, jenž září svou nepřítomností; nepřítomen na

⁶ Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000

obraze, který zpodobňuje svět, hrůzně září v obscénním zívnutí mramorového sarkofágu, zatímco anděl pověřený zvěstovat vzkříšení jeho šibeničního těla bezesporu vyčkává, až se naplní znamením. Patrně není nutné vysvětlovat, že anděl je ta nahá postava, rozvalená ve své úchvatné tloušťce, která se přestrojila za Magdalenu, což je vrchol výsměchu, vezmeme-li v úvahu, že skutečná Magdalena kráčí po cestě (kde pro změnu roste jedovaté rouhačství dvou králíků).

Dítě, které strká ruku do sarkofágu, je Luter, čili Ďábel. O oblečené postavě se říká, že představuje Slávu v okamžiku zvěstování, že veškeré lidské ambice se vejdou do jednoho umyvadla; ale je špatně namalovaná a spíš připomíná jasmínový artefakt nebo krupičný blesk. (Julio Cortázar, 2004)

4.1.3 Srovnání

Je zřejmé, že Cortázarovi nejde o objektivní zhodnocení obrazu, spíše se snaží zlehčit a zpochybnit vědecký pohled na umění. Kvalitní znalost obrazu a daného tématu je pro něj pouze odrazovým můstkem pro vlastní asociace. Pohrává si s tematickými prvky renesančního malířství, jako například Magdalena či anděl a desinterpretuje význam jednotlivých aktérů a symbolů. Navzdory nesporným Tizianovým malířským kvalitám Cortázar jeho dílo nevyzdvihuje, tak jako někteří doboví i pozdější kritici, ba právě naopak se o něm vyjadřuje s despektem. Nazývá malíře neobratným a jeho dílo považuje za odpudivé. V tomto bodě se spisovatel shoduje s některými názory Tizianových současníků, pro které byla nahota představitelky fyzické lásky nepřijatelná a šokující. Um tehdy již renomovaného portrétisty benátských vévodů si však nikdo nedovolil zpochybňovat. Spisovatel se ve své interpretaci nedrží striktně neutrálních výrazů a vkládá subjektivní přívlastky, čímž se odklání od formální struktury vědeckých prací, které text celkově věrně napodobuje.

4.2 Rafael Santi – Dáma s jednorožcem

Rafael Santi - Dáma s jednorožcem

4.2.1 Odborný pohled

Vzniku obrazu Dama col licorno (Žena s jednorožcem – 1506) předcházela šesti dílná kolekce tapiserií, která vznikla ve Francii se stejným námětem La Dame à la licorne (Dáma s jednorožcem 1500). Tomuto dílu je přisuzován obskurní význam. Pět dílů představuje pět lidských smyslů: zrak, hmat, sluch, chuť a čich. Šestý z nich nese nápis „À mon seul désir“. Existují teorie, které tvrdí, že představuje „šestý smysl“. Znázorňuje sílu ženství, intuici, schopnost tvořit a dávat lásku. Tuto myšlenku podporuje samotná volba námětu – jednorožec představuje v tradičním uchopení čistotu. Jak dokládají historické prameny, jednorožec býval ztvárňován již na papyrech starověkých Egypťanů, dokonce o něm najdeme zmínku mnoha esenciálních knihách lidských dějin. Například César ve svých zápiscích popisuje tura s rysy jelena, který má je dlouhý

rovný jeden roh vystupující z čela. Takové zvíře se prý vyskytovalo v Hercynském lese v Německu. V Bibli se o jednorožci zmiňuje prorok Daniel.

Jednorožec na obraze Rafaela Santi měl prý původně vypadat jako pes, který symbolizuje věrnost, ale zároveň být malým jednorožcem. Mytický tvor by tedy měl symbolizovat věrnost a čistotu. Žena, která jej drží v náručí, pózuje jako svatá Kateřina. Ta bývá tradičně vyobrazována s ozubeným kolem, které odkazuje k utrpení a velkému sebeobětování. Vzniklý portrét měl být svatebním darem a danou ženu vystavoval ve velmi lichotivém světle, protože jí byly zmíněnou symbolikou přisuzovány ctnosti jako věrnost, neposkvrněnost a schopnost obětovat se.

4.2.2 Cortázarova umělecká interpretace

La dama del unicornio

por Rafael

Saint-Simon creyó ver este retrato una confesión herética. El unicornio, el narval, la obscena perla del medallón que pretende ser una pera, y la mirada Maddalena Strozzi fija terriblemente en un punto donde había fustigamientos o posturas lascivas: Rafael Sanzio mintió aquí su más terrible verdad.

El intenso color verde de la cara personaje se atribuyó mucho tiempo a la gangrena o al solsticio de primavera. El unicorinio, animal fálico, la habría contaminado: en su cuerpo duermen los pecados del mundo. Después se vio que bastaba levantar las falsas capas de pinturas puestas por los tres enconados enemigos de Rafael: Carlos Hog, Vincent Grosjean, llamado «Mármol», y Rubens el Viejo. La primera capa era verde, la segunda verde, la tercera blanca. No es difícil atisbar aquí el triple símbolo de la falena letal, que a su cuerpo cadavérico une las alas que la confunden co las hojas de la rosa. Cuántas veces Maddalena Strozzi cortó una rosa blanca y la sintión gemir entre sus dedos, retorcerse y

gemir débilmente como una pequeña mandrágora o uno de esos legartos que cantan como las liras cuando se les muestra un espejo. Y ya era tarde y la falena la habría picado: Rafael lo supo y la sintió morirse. Para pintarla con verdad agregó el unicornio, símbolo de castidad, cordero y narval a la vez, que bebe de la mano de una virgen. Pero pintaba a la falena en su imagen, y este unicornio mata a su dueña, penetra en su seno majestuoso con el cuerno labrado de impudicia, repite la operación de todos los principios. Lo que esta mujer sostiene en sus manos es la copa misteriosa de la que hemos bebido sin saber, la sed que hemos calmado por otras bocas, el vino rojo y lechoso de donde salen las estrellas, los gusanos y las estaciones ferroviarias. (Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000)⁷

český překlad:

Rafaelova Dáma s jednorožcem

Saint-Simon v tomto portrétu viděl doznání ke kacířství. Jednorožec, narval, obscénní perla medailonu, která se tváří jako hruška, a pohled Maddaleny Stroziové hrozivě upřený do bodu, kde lze tušit bičování nebo lascivní postoje: Rafael Sanzio zde lhal svou nejstrašnější pravdu.

Sytá zeleň tváře postavy se dlouho přisuzovala sněti nebo jarnímu slunovratu. Nakazil ji nejspíš jednorožec, falické zvíře, v jehož těle dřímají světské hříchy. Teprve později se ukázalo, že stačí odstranit falešné vrstvy malby, které přidali tři Rafaelovi nepřátelé na život a na smrt: Karel Hog, Vincent Grosjean zvaný

⁷ Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000

„Mramor“ a Rubens starší. První vrstva byla zelená, druhá zelená, třetí bílá. Není těžké zde vytušit trojí symbol smrtonosné mûry, již vyrůstají z mrtvolného těla křídla připomínající okvětní plátky růže. Kolikrát uřízla Maddalena Strozziová bílou růží a cítila, jak jí mezi prsty sténá a kroutí se a slabě nařiká jako malá mandragora nebo jako jedna z oněch ještěrek, které před zrcadlem zpívají jako lyry. A už bylo pozdě a mûra ji bodla: Rafael a vycítil, že umírá. Aby ji namaloval pravdivě, připojil jednorožce, symbol cudnosti, beránka a narvala v jednom, jak pije panně z ruky. Ale na její obraz namaloval mûru a jednorožec svou paní zabíjí, svým necudným rohem vniká do jejího vznešeného poprsí a opakuje úkon všech počátků. Ve skutečnosti ta žena drží v rukou tajemnou číši, z níž jsme nevědomky pili, svou žízeň utišili za jiná ústa, rudým a mléčným vínem, z něhož vycházejí hvězdy, červi a železniční nádraží. (Julio Cortázar, 2004)

4.2.3 Srovnání

Dramatičnost Cortázarova popisu až úsměvně kontrastuje s poklidností portrétu od italského architekta a malíře.

Maddalena Strozzi byla modelkou Rafaelových portrétů, jejichž blízkost se slavným dílem Leonarda Da Vinci – Mona Lisa (nebo též La Gioconda) je tak nápadná, až je téměř nezpochybnitelné, že Rafael snažil napodobit mistra Leonarda a dosáhnout kvalit tohoto světoznámého obrazu. I na tomto portrétu s jednorožcem je patrný vliv opěvovaného vyobrazení Mony Lisy.

4.3 Hans Holbein mladší – Portrét Jindřicha VIII

Holbein 1

4.3.1 Odborný pohled

Jako snad všechny dobové portréty vladařů má i tento za hlavní cíl zdůraznit majestát a moc panovníka. Na tomto obraze Jindřich VIII. nemá obvyklé atributy králů, jako zbroj či žezlo. Malíř se soustředí na zdůraznění jeho mužnosti a to jak postojem, tak i podtržením jeho statné postavy.

4.3.2 Umělecká interpretace (Cortázar)

Retrato de Enrique VIII de Inglaterra

por Holbein

Se ha querido ver en este cuadro una cacería de elefantes, una mapa de Rusia, la constelación de la Lira, el retrato de un papa disfrazado de Enrique VIII, una tormenta en el mar de los Srgazos o este pólipo dorado que crece en las latitudes de Java y que bajo la influencia del limón estornuda levemente y sucumbe con un pequeño soplado.

Cada una de estas intepretaciones es exacta atendiendo a la configuración general de la pintura, tanto si se la mira en el orden en que está colgada como cabeza abajo o de costado. Las diferencias son reductibles a detalles; queda el centro que es ORO, el número SIETE, la OSTRA observable en las partes sombrero-cordón, con la PERLA-cabeza (centro irradiante de las perlas del traje o país central) y el GRITO general absolutamente verde que brota del conjunto.

Hágase la sencilla experiencia de ir a Roma y apoyar la mano sobre corazón del rey, y se comprenderá la génesis del mar. Menos difícil aún es acercarle una vela encendida a la altura de los ojos; entonces se verá que eso no es una cara y que la luna, enceguecida de simultaneidad, corre por un fondo de rudecillas y cojinetes transparentes, decapitada en el recuerdo de la hagiografías. No yerra aquél que ve en esta petrificación tempestuosa un combate de leopardos. Pero también hay lentas dadas de marfil, pajes que se consumen de tedio en largas galerías, y un diálogo sinuso entre la lepra y las alabradas. El reino del hombre es una página con guantes y cervatillos. Este hombre que te mira vuleve del infierno; aléjate del cuadro y lo verás sonreír poco a poco, porque está relleno de aire, atrás lo sostienen unas manos secas, como una figura de barajas cuando se

empieza a levantar el castillo y todo tiembla. Y su moraleja es así: «No hay tercera dimensión, la tierra es plana, el hombre reptá. ¡Aleluya!» Quizá sea el diablo quien dice estas cosas, y quizá tú las crees porque te las dice un rey. (Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000)⁸

český překlad:

Holbeinův Portrét Jindřicha VIII. Anglického

V tomto obraze viděl kdekdo kdekdo – lov slonů, mapu Ruska, souhvězdí Lyry, portrét papeže přestrojeného za Jindřicha VIII., bouří v Sargasovém moři nebo zlatého polypa, který roste v zeměpisných šířkách Jávy a působením citronu vždy jen lehce kýchne a naposled sebou zaškube.

Každá z těchto interpretací je správná, přihlédneme-li k celkovému rozvržení obrazu, ať už se na něj díváme tak, jak je pověšený, vzhůru nohama či z boku. Rozdíly jsou redukovatelné na detaily; zůstává střed, to jest ZLATO, číslo SEDM, ÚSTRICE rozeznatelná v místech klobouk-šňůra s perlou-HLAVOU (zářící střed perel na oděvu nebo centrální země) a úplně zelený hromadný VÝKŘIK, který z celku tryská.

Zajed'te si jednoduše do Říma a spočítejte rukou na králově srdci, tak pochopíte zrození moře. Ještě snazší je přiblížit mu zapálenou svíčku k očím; v tu chvíli zjistíte, že to není obličej a že na pozadí průhledných koleček a ložisek běží současností oslepený měsíc s'tatý na památku hagiografií. Nemylí se ten, kdo vidí v této bouřlivé zkamenělině souboj leopardů. Krom toho tu lze nalézt pomalé dýky ze slonoviny, pážata, jež se užírají nudou v dlouhých galeriích, a pokroucený rozhovor malomocenství s halapartnou. Kralování tohoto muže zabírá jedinou stránku učebnice dějepisu, ale on o tom nemá nejmenší tušení a rozmrzele si pohrává s rukavicemi a jelínky. Tento muž, který na tebe hledí, se vrací z pekla; odstup od obrazu a uvidíš, že se začíná usmívat, protože je dutý, je naditý

⁸ Cortázar, Historias de cronopios y de famas, 2000

vzduchem a zezadu ho podpírají vyschlé ruce jako hrací kartu, když se staví domeček z karet a všechno se chvěje. A jeho ponaučení je toto: „Třetí dimenze neexistuje, země je placatá a člověk se plazí. Aleluja!“ Snad takové věci říká sám ďábel a ty jim možná věříš jen proto, že ti je říká král. (Julio Cortázar, 2004)

4.3.3 Srovnání

Ačkoli popis tohoto portréту působí na první pohled jako dadaistický výkřik, při pozornějším čtení objevujeme zajímavé souvislosti. Autor vědom si historického kontextu, vkládá do umělecké interpretace notnou dávku ironie, když zmiňuje, že je možné vidět v portrétu panovníka i obraz papaže. Jindřich VIII., totiž dovedl spory s římskokatolickou církví o umožnění rozvodu až k odloučení anglikánské církve a sám stal se hlavou samostatné náboženství Anglie.

5. Surrealistická inspirace

K této krátké kapitole mě inspirovala především povídka „*Posibilidades de la abstracción*“ (Možnosti abstrakce). Spisovatel zde popisuje svůj velmi poetický náhled, kterým si zpestřuje každodenní, zdánlivě banální situace. Zaměřil se pouze na jeden prvek, který oprostí od okolního kontextu, a pozoruje, jak absurdně pluje osamocen prostorem. Tento pohled mu dává jistý odstup od reality a možnost najít krásu i v jinak černých okamžicích. I kdyby mělo jít jen o křišťálové slzy volně stékající a prýštíce se o desky a papíry.

Právě tato povídka mě přivedla na myšlenku, že některé výjevy z díla Julia Cortáзара by byla škoda nenamalovat.

Podle motivů, které v daných scénách převažovaly, jsem se pokusila vyhledat díla, která by mohla být vizuálním ztvárněním daného momentu:

- René Magritte – Untitled (Shell in the form of an ear)

Magritte-Untitled 1

- Salvador Dalí – Feather Equilibrium – 1947

S. Dalí 1

- Mia Brownell – Stomach Acid Dreams 2010 –
Still life with peeler

M. Brownell 1

6. Závěr

Při studiu díla Julio Cortáзара jsem se snažila hledat odpovědi na otázky typu:

Do jaké míry se dotýká surrealismu a groteskního nadhledu a do jaké míry jde o vyjádření jeho skutečného pohledu na vědecký obor, který se snaží o systematizaci svobodného umění. Lze vůbec poznat, kdy umělecký kritik následuje myšlenky malíře a kdy se již ubírá vlastními asociacemi a promítá do obrazu vlastní bádání? Je skutečně posuzovaná povídka vyjádřením mírného despektu k vědecké analýze estetická nebo jen potřebou autorovy vlastní seberealizace? A jaké další odkazy k výtvarnému umění lze najít v jeho sbírce? Mohly snad spisovatelovy barvitě formulace podnítit vznik některých děl, či naopak být inspirovány konkrétní malbou?

Závěrem práce mohu říci, že už nevidím jako zásadní znát správné odpovědi na uváděné dotazy, protože se cítím více obohacena samotným poznáním rozmanitosti lidského pohledu, který nutí k zamyšlení a tak mysl osvobozuje. A o to jde myslím v umělecké tvorbě především.

Julio Cortázar byl nesmírně inspirativním umělcem, výrazně obohacujícím španělskou literaturu.

7. Seznam použité literatury:

- Castro-Klarén, S. (1975). Cortázar, Surrealism and Pataphysics. Comparative literature , 218 - 236.
- Cortázar, J. (2000). Historias de cronopios y de famas. Punto de lectura. ISBN: 84663-0105-4
- Cortázar, J. (1980). Queremos tanto a Glenda (2009 - Santillana Ediciones generales. vyd.). Madrid, Španělsko: Punto de lectura.
- Cortázar, J. (2004). Rayuela. Venezuela: Biblioteca Ayacucho.
- Cortázar, J. (1992). Territorios. México: Siglo veintiuno editores.
- Housková, A. (1998). Imagínace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a v románech). Praha: Torst.
- Hunt, D. (2003). The Association of the Lady and the Unicorn, and the Hunting Mythology of the Caucasus. Folklore , 75 - 90.
- Jameson, M. (1866 - 1867). Lives of the Early Painters: Andrea Del Sarto and Raphael Sanzio D'Urbino (Continued). American Art Journal , 244 - 246.
- Julio Cortázar, p. L. (2004). Příběhy o kronopecha fámech. Praha : Mladá Fronta.

- Kratochvíl, J. (2001). Cortázarův románový mnohostěn. V p. V. Julio Cortázar, Nebe peklo ráj (stránky 7 - 12). Praha: Mladá Fronta.
- Křížová, B. (27. 11 2008). Inscenační historie snu noci svatojánské v Národním divadle Brno. *Magisterská diplomová práce*. Brno, Česká republika.

8. Seznam obrázků:

Julio Cortázar 1	11
Tizian 1	19
Rafael Santi - Dáma s jednorožcem	23
Holbein 1	27
Magritte-Untitled 1	31
S. Dalí 1	32
M. Brownell 1	33

zdroje obrázků:

- Od Clockwise from top left: Sara Facio Unkown Eduardo Comesaña Alicia D'Amico [Public domain], prostřednictvím Wikimedia Commons
- Tizian [Public domain], prostřednictvím Wikimedia Commons
- Rafael Santi [Public domain], prostřednictvím Wikimedia Commons
- Workshop of Hans Holbein mladší [Public domain], prostřednictvím Wikimedia Commons
- Untitled (Shell in the form of an ear), Oil by Rene Magritte (1898-1967, Belgium) prostřednictvím Wahooart.com
- Salvador Dalí: Feather Equilibrium, prostřednictvím WikiArt
- Mia Brownell – Stomach Acid Dreams 2010 – Still life with peeler prostřednictvím Sloan Fine Art